

lista on puhuttu infosotana, informaatiovaikuttamisena ja trolloimisena. Näitä kaikkia tuntuisi yhdistävän vanha tuttu käsite, jota harva kuitenkaan haluaa omasta toiminnastaan käyttää: propaganda.

Nykymaailman tarpeesta tietää ja tuntee mielen manipuloinnin mekanismeja ja propagandan käyttöä erilaisissa historiallisissa konteksteissa on syntynyt kaksi tietokirjaa: toimittaja Joonas Pörstin *Propagandan lumo. Sata vuotta mielen hallintaa* sekä tutkija Silja Pitkäsen ja tietokirjailija Ville-Juhani Sutisen *Propagandan historia. Kuinka meihin on vaikutettu antiikista infosotaan*.

Pörstin kirja on perusteellinen ja kattava kokonaisuus propagandatoiminnasta ensimmäisestä maailmansodasta nykypäivään. Teoksen alkuosassa käsitellään propagandan teoriaa, tuodaan esiin sen eri lajit (valkoinen, harmaa ja musta), pohditaan propagandakäsitteen käyttöä ja vaihtoehtoisia termejä sekä kertaillaan tyyppillisten propagandavaltioiden toimintaa. Propagandan mekanismien ja synty- ja käsitehistorian kertaaminen on paikallaan, vaikka alan tutkijoille se ei tuokaan mitään mullistavaa uutta. Mutta kuten Pörsti toteaa, suomalaista yleisesitystä aiheesta ei ole tehty vuosikymmeniin.

Teoksen kiinnostavin osuus käsittelee nykyistä kansainvälistä politiikkaa ja propagandakeinojen hyödyntämistä uudenaikaisessa maailmantilanteessa, jota luonnehtivat myös uudet tekniset mahdollisuudet. Tarkastelun pääkohteena ovat hyökkäys Ukrainaan ja Krimin liittäminen Venäjään vuonna 2014, Yhdysvaltain johtaman liittouman hyökkäys Irakiin vuonna 2003 sekä Isisin toiminta.

Hieman populaarimmalla otteella toteutettu Pitkäsen ja Sutisen *Propagandan historia* luo puolestaan läpileikkauksen erilaisista vaikutuskeinoista koko ihmiskunnan kirjallisen historian ajalta kalliomaalauksista nykyhetkeen. Kronologis-temaattisesti etenevä teos esittelee kattavan kokonaisuuden eri yhteiskuntien manipulaatiomekanismeja antiikin Kreikasta ja Roomasta keskiajan Eurooppaan, Ranskan vallankumouksesta Brittien imperialismiin ja ensimmäiseen maailmansotaan, ja lopulta natsi-Saksan, Neuvostoliiton ja kylmän sodan kautta 2000-luvulle. Käsitellyksi tulevat kaikki kuviteltavissa olevat välineet visuaalisista (kolikot, patsaat, julisteet, kuvataide, valokuva, elokuvat, televisio) performatiivisiin (paraatit, juhlat, kulkueet, teloitukset) ja kirjallisista (lehtiset, pamfletit, kaunokirjallisuus) digitaalisiin (sosiaalinen media, videot, meemit).

Pitkäsen ja Sutisen teos on heidän omien sanojensa mukaan propagandan elämäkerta esihistorialliselta ajalta nykypäivään. Idea kattaa koko ihmiskunnan historia yhdestä näkökulmasta on kiehtova ja kunnianhimoinen. Toteutus jää kuitenkin puolitiehen. Propagandan historiaa vaivaa fragmentaarisuus ja propagandan käsitteen häilyvyys. Kun harppoo eri aikakausia ja val-

Mielten manipuloinnin pitkä historia

Joonas Pörsti:

Propagandan lumo. Sata vuotta mielen hallintaa.

Teos 2017. 416 s. ISBN 978-951-851-731-6.

Silja Pitkäsen & Ville-Juhani Sutinen:

Propagandan historia. Kuinka meihin on vaikutettu antiikista infosotaan. Atena 2018. 296 s.

ISBN 978-952-264-950-8.

Propaganda on niitä klassikkoaiheita, joiden lumo säilyy sukupolvesta toiseen. Massojen manipuloinnista, erityisesti 1900-luvun totalitaaristen valtioiden yhteydessä, on kirjoitettu hyllymetreittäin tutkimuksia ja tietokirjoja. Äkkiseltään tulee mieleen, voiko aiheesta löytää vielä jotain uutta ja yllättävää.

Sosiaalisen median ja uusien digitaalisten teknologioiden maailmassa, jota totuuden jälkeiseksi ajaksikin usein kutsutaan, ihmismielten manipulointi on noussut jälleen hyvin ajankohtaiseksi. Ilmiöstä ja sen eri puo-

tioita läpi propagandalasit silmillä, on ymmärrettävästi vaikeaa syventyä kunnolla oikein mihinkään kohtaan. Siinä vaiheessa, kun lukijan innostus tiettyyn teemaan saadaan heräteltyä, siirrytäänkin jo seuraavaan aikaan ja paikkaan. Lukemista häiritsee ajoittain myös propagandan käsitteen ulottaminen miltei kaikenlaisiin ihmisten välisen vaikuttamisen ja kommunikaation muotoihin. Jos kaikkea kutsutaan propagandaksi, vivahteet katoavat ja käsite menettää selitysvoimansa.

Sekä *Propagandan lumo* että *Propagandan historia* ovat parhaimmillaan keskittyessään massavaikuttamisen analysointiin lähihistoriassa ja nykymaailmassa. Ne osoittavat konkreettisella tavalla, että propaganda ei ole vain 1900-luvun totalitaaristen yhteiskuntien kiehtovaa historiaa, vaan vahvasti läsnä myös omassa ajassamme.

Pitkäsen ja Sutisen teoksen parasta antia on mainonnan ja propagandan yhteyksien pohtiminen. Tämä parivaljakko on kulkenut modernin historian eri vaiheissa rinnakkain, välillä jopa päällekkäin, sitten taas erillisinä ilmiöinä. Yhteistä niille on ollut yksinkertaistaminen, toisto, liioittelu sekä negatiivinen propaganda eli sensuuri. 2000-luvulla propaganda ja mainonta ovat lähentyneet toisiaan, kun propagandan tekijöiksi ovat valtioiden rinnalla nousseet konsultit ja mainostoimistot. Mainonta on ottanut harppauksen kohti propagandaa myös siinä, että mainoksilla ei myydä enää vain tuotteita, vaan pikemminkin elämäntapaa ja ihannekuvaa maailmasta. Tätä kuvaa osuvasti sosiologi Mihail Schudsonin käsite ”kapitalistinen realismi”. Schudsonin mukaan mainonnalla on kapitalismissa samankaltainen tehtävä kuin propagandalla sosialis-tisessa järjestelmässä: uskon valaminen vallitsevaa järjestelmää kohtaan.

Pörsti puolestaan maalaa Venäjän, Yhdysvaltain ja Isiksen esimerkkien avulla tarkan kuvan nykypropagandan tilasta. Mekanismit ovat pääpiirteissään samoja kuin 1900-luvulla. Oleellinen muutos kylmän sodan aikaan verrattuna on se, että kapitalismin ja sosialismin välisen kamppailun sijaan taisteluparina ovat demokratiat ja autoritaarisesti johdetut valtiot. Kun kylmän sodan aikana leirijako oli jokseenkin selvä – kaksi yhteiskuntajärjestelmää kilpaili keskenään – on demokratioiden ja autoritaaristen valtioiden välinen ero joissain tapauksissa häilyvämpi ja kenttä epäselvempi. Kamppailun kohde on kuitenkin yhä sama: valtataistelu hegemonisesta narratiivista.

Narratiivien merkityksestä on keskusteltu viime aikoina paljon journalismin yhteydessä. Ne ovat myös nykypropagandan ydintä. Ihmisellä on taipumus käsittää maailmaa kertomusten kautta ja yhdistellä uusia asioita aiempaan tietoonsa. Useimmat meistä ovat taipuvaisia uskomaan sellaista tietoa, joka vastaa näkemyksiämme, ja vastaavasti aiemmasta poikkeavaa tietoa on vaikea saada läpi. Siksi faktantarkistus ja yksittäisten faktojen korostaminen eivät riitä taistelussa vihamielistä propa-

gandaa vastaan. Kuten Pitkänen ja Sutinen muistuttavat, myös totuus voidaan ajatella valheeksi, jos se ei sovi omaan ajatuskehykseen ja tarinaan.

Mustavalkoisen maailmanselityksen lumovoima on siinä, että helppoudessaan se vapauttaa ajattelemasta itse. Pörsti toteaa osuvasti, että hiipunut ymmärryksemme propagandan mekanismeista on antanut propagandaa hyödyntäville valtioille etumatkaa. Myös demokraattisten valtioiden avoimuus ja vapaa media altistavat kansalaisia vihamieliselle viestinnälle.

Lääkkeeksi hän tarjoaa moniäänisen ja laadukkaan julkaisemisen ja kaupallisen median turvaamista sekä historian ja monilukutaidon opetusta kouluissa. Media-lukutaitoiset, kriittiset ja epävarmuutta sietävät kansalaiset ovat avainasemassa demokratian säilymiselle. Propagandan luonteen, ulottuvuuksien ja mekanismien tuntemus antaa edellytyksiä arvioida eri puolilta virtavaa tietoa kriittisesti. Totalitaaristen, yhden totuuden valtioiden tuntemus puolestaan auttaa meitä ymmärtämään, mihin yksioikoiset, mustavalkoiset maailmanselitykset voivat johtaa. *Propagandan lumo* ja *Propagandan historia* tarjoavat runsaasti aineksia sekä historian tuntemukseen että kriittisen medialukutaidon kehittämiseksi.

FT Pia Koivunen
Yleisen historian yliopistonlehtori
Turun yliopisto